

Ajánlunk egy jó olvasmányt

Katsányi Sándor:
A főváros könyvtárának története 1945-ig

1954. október 15-én az akkori idők „civil szférájában” teljesen szokatlan, nagy ünnepélyességgel emlékezett meg a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár a nagyközönség számára történt megnyitásának 50. évfordulójáról: kiállítást nyitott, sajtófogadást adott, ünnepi munkaértekezletet tartott, használói számára pedig olvasóértekezletet. Az épület falán elhelyezték a névadó faragottmárvány-emléktábláját. *Kiss Kovács Gyula* domborművét, az ország egész könyvtáros-társadalmára gondolva pedig a József Attila-, a Jászai Mari- stb. díjak analógiájára egy kitüntetés, a *Szabó Ervin-díj* alapítását javasolta a könyvtár, két-két tudományos, illetve népkönyvtáros (közművelődési könyvtáros) díjazására, elismerésére. A jubileum alkalmából „a kor ideológiájának megfelelő” nagyszabású könyvtártörténet kiadására is gondoltak. A könyvtárak kiadójának, a *Művelt Népek* szánt kéziratot le is tették a lektorok asztalára, ők azonban – bizonyára a többszerzős munka színvonalbeli egyenetlenségei miatt – azt javasolták, hogy egyetlen szerző dolgozza át az elkészült írásokat. Ez a személy a szerzők egyike, *dr. Remete László* lett, aki miután széles körű kutatásainak részeredményeit rendszeresen közzétette a könyvtár évkönyveiben, a '60-as évtized közepére elkészült a munkával. A *Fővárosi Szabó Ervin Könyvtártörténete* a könyvtár saját kiadásában, 1966-os impresszummal, annak az évnek végén, vagy inkább 1967 elején meg is jelent. A történeti profizmusmal megírt, imponálóan nagy terjedelmű és az akkori könyvtári kiadványokhoz képest szokatlanul fényes kiállítású kötet nemcsak az említett 1904-es, Szabó Ervin nevéhez fűződő dátumtól kezdve tárgyalja az intézmény történetét, de annak előtörténetét is felderítve a távolabbi múltig tekint vissza, az időben előre haladva pedig 1945 februárjával fejeződik be.

A Szabó Ervin-i alapítás 100. évfordulóját a róla elnevezett könyvtár 2004-ben különleges körülmények között ünnepelte. Székháza, a központ épülete ekkorra már kibővült és fényesen megújult. Szervezetében – és hálózatában is – nagyarányú korszerűsítések zajlottak le, és a fejlesztési elképzelések magasabb, a XXI. század igényeinek megfelelő színvonal elérését célozták meg. S valóban: a központi könyvtár látogatottsága, használata hazánkban azelőtt elképzelhetetlen méreteket öltött, naponta újabb és újabb rekordokat döntött meg. Ebben a helyzetben természetesnek tűnt fel, hogy a könyvtár a centenáriumát olyan maradandó emlékeztetővel is megünnepli, mint egy, a sorsát, fejlődését számba vevő újabb könyvtártörténeti mű, amely önmagát és a szakmát egyaránt a múlt teljesítményei előtti főhajtásra készítheti.

A nagy évforduló alkalmából valóban megjelent egy – előlegezzük meg a jelzót: méltó – mű. *Katsányi Sándornak A főváros könyvtárának története 1945-ig*

című kötete, 2004-es évmegjelöléssel, valójában 2005 elején. Ez a munka egy további, már készülő, *a könyvtár történetét napjainkig, 2001-ig tárgyaló könyvtártörténet első kötetének* számít. Am tulajdonképpen „párhuzamos” kiadvány is, „iker”, hiszen – mint láttuk – egy már korábban feldolgozott évkör, azonos időszak történetét foglalja össze újból. Mi ez hát valójában: csupán ismétlés, vagy kiegészítés, netán teljes felülírás? – Lássuk, mit mond a kettőzészről az új kötet előszava? Ilyeneket: „Remete László hatalmas ismeretanyagot görgető terjedelmes könyve a könyvtár előtörténetétől 1945-ig tárta fel a folyamatokat. Alapmű lett: nemcsak a könyvtárosok, hanem a korszakkal foglalkozó történészek gyakran hivatkozott kézikönyve.” Továbbá: „Számos olyan tanulság látott azóta napvilágot, amelyek egy-egy részkérdés tekintetében nemcsak árnyalták, hanem akár egészen más fényben mutatják be az összefüggéseket.” Még tovább, immár a Katsányi-könyvről: „Óhatatlan..., hogy a most következő oldalak az elődökétől sok tekintetben eltérő történelmi és könyvtártörténelmi megközelítést tükröznek majd. Máshová kerülnek a hangsúlyok, más kontextusban, másképp értékelődnek a rendelkezésre álló források, és előtérbe kerülnek korábban kevesebb figyelemre méltított mozzanatok, új adatok is. Remete László nézőpontját elsősorban az a kérdésfeltevés határozta meg..., hogy a könyvtár miképpen segítette elő a társadalmi progresszióról alkotott század eleji jövőkép kialakítását. Katsányi Sándor inkább azt vizsgálja, hogy milyen felfogások éltek a közkönyvtárak szerepéről a polgári nyilvánosság kiterjesztésében, és vajon miképpen felelt meg ezeknek az elvárásoknak egyes életszakaszaiban a fővárosi bibliotékája.”

Ennyi. Az intelligens előszó tapintatos mondatai után is benne maradnak az olvasóban a válasz nélkül maradt kérdések. Miért nem lehetett, lehet onnan kezdeni a Fővárosi Könyvtár 1945-től napjainkig megélt történetét, ahol Remete László munkáját az utolsó pont leütésével befejezte. Vagy esetleg: egy indító–át-kötő fejezetben utalni vitatható, meghaladott, hiányosnak vagy tévesnek vélt, illetve bizonyult következtetéseire? Más kapaszkodó hiányában a recenzióíróra, az ő olvasatára hárul a feleletadás súlyos kötelessége. E sorok írója az elmúlt hónapokban többször végigárasztotta a két munkán, mindkettőt munkaeszköznek (is) használva. A tévedés jogát fenntartva magának, mégis csupán néhány reflexióját adja közre, azzal a bizodalommal, hogy minél többen tanulmányozzák majd mindkét munkát, s annak alapján alakítják ki saját véleményüket.

Tehát: Ecce opera – íme a művek!

Si duo faciunt idem – non est idem, ha ketten teszik ugyanazt, nem ugyanaz, vagy kissé átalakítva a latin mondást: *Si duo scribunt idem – non est idem*. Vagyis: írjanak bár ugyanarról ketten, más lesz az, ami megíródik. Igaz, a Szabó Ervin Könyvtár történetének két feldolgozása között csaknem 40 év a távolság, és közben a történelem kereke is igen nagyot fordult, de a témája azonos maradt. A szerzők életkorában sem nagy a különbség, mindössze 12 év. Az újabb feldolgozás írójának hátránya, hogy elődje „elfírta” előle a témát, neki okvetlenül más kellett produkálnia – vagy nagyon is másként –, előnye viszont a toll mai szabadságán kívül a lehetséges források jobb feltártsága és az is, hogy bizonyos eseményekről újabban született feldolgozásokat, részeredményeket ismerhetett meg. Nagy előnye továbbá a könyvtárpolitikáról vezető pozíciókban szerzett országos áttekintése, olvasáskutatói múltja, a szerkesztésben szerzett publicisztikai gyakorlata és a könyvtárosok oktatásából adódó kommunikációs rutinja. Karesú könyvét kelle-

mes kézbe venni: jól olvasható, laza sortávolságú oldalak, csaknem minden oldalpáron *Sándor Tibor* jóvoltából valamilyen fénykép, illusztráció a Budapest-gyűjteményből, a páratlan oldalakon a fejezetek élőfejei, a szöveget sűrűn tagolják alcímek. Az oldalakon belül jobbra tömbösítve kis, fényképes szócikkek olvashatók a szereplő személyekről, vagy olyan magyarázatok, közbevetések, amelyek fontosak lehetnek ugyan, de az olvasó át is ugorhatja őket, ha folyamatosan szeretné követni a tárgyalat okfejtését. (Bizonyára ez az erősen tagolt oldalszerkezet a magyarázata, miért került a sok – és többnyire nagyon tartalmas – lábjegyzet a kötet végére. Mert ez az apparátus a két könyvjelzősinór ellenére is nehézkesen használható, s az olvasót bosszanthatja.)

A mondanivaló „felvezetése”, sorrendbe illesztése célirányos. Amikor az események lineáris, időrendi tárgyalását olyan „keresztmetszeti” vizsgálódások szakítják meg, mint az állomány alakulásának vagy az olvasótábor fejlődésének, összetételének vizsgálata, illetve az olvasói érdeklődés elemzése, ez nem töri meg a történet folytonosságát, inkább elmélyíti, magyarázza. Ráadásul mindez újdonság, többlet elődjével szemben.

Remete László munkája inkább alkot egy nagy tömböt. Terjedelme a benne található betűk számát tekintve kb. egyharmaddal nagyobb, mint a Katsányi-könyvé. Adatgazdagsága imponáló, szövege, amely üresjáratok nélküli, jó olvasmány. Jegyzetei a lap aljára kerültek, ezáltal kevésbé szakítják meg a folyamatos olvasást. A könyv mint forrásmunka megkerülhetetlen nemcsak a könyvtárosok, hanem a korral foglalkozó más munkaterületek érdeklődői, szakemberei számára is. A két munka között nem a tartalmasságban, a tényanyag gazdagságában van különbség, hanem a felhasználásban, az adatok értékelésében. Az ilyen, felfogásbeli különbségekre hadd utaljunk a Katsányi-mű néhány példájával.

Az olyan monográfiák szerzői, amelyekben a történet, az események egy központi szereplő körül forognak, játszódnak le, illetve ő szövi-fonja ezek szálait, általában nem tudnak ellenállni a kísértésnek, hogy hősük személyét, jelentőségét nagyra, egyre nagyobbra növeljék. A személy felmagasztosításával ugyanis a cselekedeteit megörökítő „Eckermann” is nőni kezd, fontossága, értéke emelkedik. Esetleg teljesen jó szándékkal, úgy, hogy ezt észre sem veszi. „Beleszeret a tárgyába”, ami által viszont eltompul kritikai érzéke, s Jókai-hősöket kezd festeni-faragni. Minősített esetben és bizonyos korokban erre ideológia vagy „korszellem” is kötelezi a történészt – lásd az ún. szocializmus évtizedeit –, az aktualitáshoz való igazodás kellemes kísértése minden idők valamennyi szerzőjét megérintheti. Katsányi Sándornak szerencsére sikerült megőriznie történetírói tárgyilagosságát, a jelen aktualitásaitól független szakmai-gondolati függetlenségét. A fővárosi könyvtár általa tárgyalat korszakának központi figurája, legnagyobb alakja kétségtelenül *Szabó Ervin* volt, a korszerű magyarországi könyvtári közgondolkodásnak nemcsak teoretikusa, hanem gyakorlati megvalósítója, több területen úttörője is. Olyanokon, mint például a tizedes osztályozás elterjesztése, a public library típusú könyvtár és könyvtárhálózat kialakítása, a korszerű könyvtári tájékoztatás kifejlesztése, az aktualitásokra gyorsan reagáló ajánló bibliográfiák típusának bevezetése – általában: a könyvtár és az olvasó közötti kommunikáció megszervezése –, egy mozgékony, kevésbé belterjes könyvtári szakfolyóirat (*Könyvtári Szemle*) indításának kezdeményezése, a modern könyvtári munkaszervezet kialakítása, a könyvtárosgárda felfrissítése nem „filosz” könyvtárosokkal, a nők könyvtári alkalmazása. Végered-

ményben csupa olyan teljesítmény, amelyekről együttesen azt is mondhatjuk, hogy *általuk vált hazánkban önálló, karakteres szakmává a könyvtároság.*

Katsányi Sándor Szabó Ervin-képében mindez benne van, mindez tiszteletet vált ki belőle, helyenként talán az akkori korból kiemelkedő teljesítmény iránti csodálatot is. Ám kerüli a heroizálás kultikus díszítő jelzőit, és nem hallgatja el hőse tévedéseit, sőt kudarcait sem. Ezáltal válik a portré hitelessé, emberivé. Így beszél például a betegségekkel terhelt 1905–1906-os időszak Szabó Ervin által „csőd és blamázs”-nak nevezett teljesítményromlásáról is. Tőle tudjuk meg, hogy ekkori testi-lelki leromlásából egy drezdai „csodadoktor” meggyógyította ugyan. de elvesztette fél szemét. És tőle nemcsak arról olvashatunk, hogy Szabó Ervin volt, aki először alkalmazott elvszerű megfontolás alapján nőket a könyvtárban, és közülük elsőként helyezett vezetőállásba valakit (*Pikler Blankát*), hanem a visszáját is. Nevezetesen: a női alkalmazotti létszám megnövekedésével együtt hirtelen megemelkedett a hiányzások száma is, s mivel ezzel a pedáns, munkamániás köztisztviselő Szabó Ervin egyszerűen nem tudott mit kezdeni, tehát kibékülni sem, feszültség támadt közöttük.

Másik terület, ahol Szabó Ervinnek engednie kellett elveiből, az iskolai könyvtár volt. Mivel e típus életképtelenségéről meg volt győződve – ugyanis példákat hallott arról, hogy a „főváros halódó” iskolai könyvtáraiban a tanulók nem kérhetik, hanem csak „kapják” a könyvet, azt tudniillik, amit a tanító, a könyvtáros kezükbe nyom –, ezeknek „a teljesen céljukvesztett intézmények”-nek beolvasztására törekedett. Az iskolai könyvtárak megszüntetésében természetesen nem talált támogatókra. (Mint ahogyan – szerencsére – ellenfelének, *Gulyás Pálnak* az az 1920. évi javaslata sem, amely az ellenkezőjét kívánta elérni: a fővárosi könyvtári hálózat ifjúsági részlegeinek „teljes megszüntetését, s kellőképp megrostált könyvkészletüknek a fővárosi iskolák ifjúsági könyvtárába való átutalását”.)

A tervek, elképzelések, koncepciók kialakulására, fejlesztésére, (át)változásaira vonatkozólag szintén nagyon jellemző, ahogyan ezekről Katsányi Sándor szól. Kiválóan elemzi Szabó Ervin, de az elődök és az utódok felfogását is a fővárosi könyvtár jellegéről és ami ezzel összefügg: az állomány, a profil kialakításáról. Nagyszerűen érzékelteti, hogy a könyvtárosi koncepciókat a valóság hogyan tereli a szándékoktól eltérő irányokba, de végül is úgy, hogy az eredmény az adott társadalom adott igényeinek a legjobbban megfeleljen. Az állományalakítás, valamint a könyvtári működés felfogásbeli változásait és a következményeket analizáló, a kezdetektől a könyv tárgyalási korszakának végéig fel-felbukkanó gondolatok együttesen olyan esszévé nemesülnek, amelyhez hasonlóval a szakma legnagyobbjai is ritkán tudnak előállni.

Figyelemre méltó, hogy a közös „vezérfonal”, a tárgyalt történeti tények azonossága ellenére a Katsányi- és a Remete-féle könyv külön-külön, egymással párhuzamosan is jól olvasható, mindkét történetnek, feldolgozásnak megvan a sajátos érdekessége, a kettő – felfogásbeli különbségük ellenére is – kiegészíti egymást. Remeténél a történelmi–irodalomtörténeti háttérismeretek, Katsányinál a hazai és a külföldi könyvtár-politikai, művelődéspolitikai beágyazottság, valamint az olvasásszociológiai szemlélet, tudásanyag adja azt a többletet, amely az olvasó érdeklődését folyamatosan ébren tarthatja.

A könyvtár történetének ez a termékenyítő együtto olvasása vagy -tanulmányozása azonban csak egy bizonyos időszakig lehetséges. *A könyvtár a második világ-*

háborúban című fejezet csak a Katsányi-könyvben olyan, hogy egy, az 1945 utáni korszakról írandó könyv indítása szervesen illeszthető legyen hozzá, a másik munka erre teljesen alkalmatlan. Mégpedig azért, mert szereplőinek portréját a szerző abban az állapotukban festette-rögzítette és merevítette véglegesre, amelyben a forradalmak végén, a Tanácsköztársaság bukásakor voltak. Az 1919–20-as portrék alapján pedig nem lehet megérteni a húsz évvel később is ugyanolyannak minősítettek, ábrázoltak háború alatti és -végi magatartását.

1919-ben a 40 éves *Kremmer Dezső*, a 35 éves *Enyvvári Jenő* és a 30-as *Drescher (Szentkuty) Pál* meggyőződésből (?), érdekből (?) vagy csupán lojalitásból (?) szerepet vállalt a Tanácsköztársaság könyvtárügyében, amelynek irányítói a Fővárosi Könyvtárból, kollégáik közül kerültek ki. Amikor azonban a kommün megbukott, magukat menteni-átmenteni igyekeztek, sőt a változás következtében megürrült-megürített vezetői állások megszerzésére törekedtek. Sikeresen, de nem igazán „úriember” módjára. Az egykori Szabó Ervin-tanítványok halott mesterüket is megtagadták. Ám szakokban sem, tetteikben sem következetesen. Az ingó igazgatói székbe került Kremmer Dezső már 1919 őszén meg merte tenni azt, hogy a „kommunista, bolsevista, anarchista irányú” nyomtatványok beszolgáltatását elrendelő szigorú jogszabály ellenére a felforgatónak minősített nyomtatványokból 2-2 példányt zárt anyagnak megtéve, ám még fel is dolgozva kimentsen a megsemmisítésből. (Ez csak a Katsányi-könyvből derül ki.) Kremmer Dezső 1926-ban meghalt, utódja az igazgatói székben Enyvvári Jenő lett. Ő 1944-ben, a világháború végső időszakában 60 éves, Drescher Pál (1940 óta: Szentkuty Pál) 55, a fiókkönyvtárak és az állománygyarapítás irányítója, mellesleg nagy bibliofil és az 1934-ben megjelent *Régi magyar gyermekkönyvek (1538–1875)* című maradandó értékű könyv szerzője. Állománygyarapítási politikáját állandó támadások érik, főleg a németbarát oldalról. A könyvtár aligazgatója *Dávid Antal*, aki még Szabó Ervin életében került a könyvtárba. Orientalista, a könyvtár *Keleti gyűjteményének* kialakítója. 1944-ben a könyvtáron kívül és belül hangosan lázít a megszálló németek ellen. A Hitlerjugend felvonulóinak utcai szidalmazása miatt pénzbüntetésre ítélik. Májusban a könyvtár nem küldi zúzdába a zsidó szerzők állományból kivonatott könyveit. 1944 nyarán ezek ellen a megállapodott korú, derék keresztény úriemberek ellen, akik 1919–1920-ban még olyanok voltak–lehetek, amilyeneknek Remete László leírta őket, a németeket kiszolgáló hatalom fegyelmi eljárást indít. A június 6-tól 10-ig lefolytatott vizsgálat, amely az említetteken kívül még hat könyvtáros ellen irányult, Dávid Antal és Szentkuty Pál hivatali felfüggesztésével végződött. Enyvvári Jenő igazgató mellé augusztusban „megbízható” helyettest állítottak, októberben pedig véglegesen nyugdíjba küldték. Más valakit azonban náluk sokkal rosszabb sors ért: a „szelíd” *Kelényi Béla Ottó*, a Budapest-gyűjtemény konzervatív, katolikus családi hátterű, nagy tudású vezetője a passzív ellenállási magatartástól eljut a németek ellen fegyveresen fellépők csoportjába lépésig, amelyre Dávid Antal fia vette rá. Mindkettőjüket elfogják, s az utódok annyit sem tudnak Kelényiről, hogy a Budai Várban végezték-e ki, vagy valahol Németországban lelte halálát. (Nem tudom, Kelényi Béla nevét megörökíti-e könyvtár, könyvtári szoba vagy legalább egy emléktábla a fővárosban?)

Az előbb elmondottakat a Katsányi-féle könyvtártörténetből vettük. Az előd-kötetben az 1920-as évek szereplőinek háborúvégi felfogásáról, magatartásuk esetleges megváltozásáról egy engesztelő mondat sem olvasható. Kelényi Béla

Ottó (hősi) halálával kapcsolatban is az eléggé furcsa indítás után mindössze három sor. Az egész fejezet az ötvenes évek végének, hatvanas évek elejének a más nézőpontokat kizáró, türelmetlen pártosságát tükrözi, a történetíróra kötelező *sine ira et studio*, a harag és részrehajlás nélküliségre törekvés teljes hiányát. Emiatt sem lehetne erre az alapra egy XXI. században írandó-írt könyvtártörténeti folytatást ráépíteni.

Az eddig született kevés könyvtártörténet között még csekélyebb azoknak a száma, amelyek saját korukig szövik históriájuk fonalát. A nagyobbakat tekintve e kevesek közé tartozik a volt OMDK (Országos Műszaki Könyvtár és Dokumentációs Központ, a BME OMIKK elődje), a szegedi Somogyi Könyvtár, a közös gyökerű soproni és miskolci egyetemi könyvtár, valamint az Országgyűlési Könyvtár története. Annak, hogy a Fővárosi Könyvtár történetének 1945 előtti és utáni történetét feldolgozó mostani munkák – ha nem is együtt, de legalább – időben egymáshoz közel jelenjenek meg, szomorú akadályai voltak–vannak: az előző főigazgató, a közelmúlt történetén dolgozó egyik szerző, *Kiss Jenő* váratlan halála 2003-ban, valamint a könyvtár „nagy” kronológiáját elkészítő *Futala Tibor* eltávószása egy évvel később. Utóbbira ugyanis mindig lehetett számítani, ha egy hirtelen támadt vészhelyzetben „beugrással” segíteni kellett. Tudomásunk szerint a Fővárosi Könyvtár történetét feldolgozó munka a közbejött nehézségek ellenére is intenzíven folytatódik, és a befejezésre, a Fővárosi Könyvtár utolsó évtizedeinek történetét tárgyaló kötetre belátható időn belül számíthatunk.

(A kényszerből némi előnyt is kovácsolva: az 1945 előtti és az 1945 utáni kötet külön megjelenése lehetővé teszi, hogy a most előttünk levő kötetben felfedezett sajtóhibákat, elírásokat, a számítógép okozta táblázati kalamitásokat a következő kötet illőn helyesbítse. Azok, akik – remélhetőleg sokan és sokszor – forgatják ezt a remek kötetet, addig is javítsanak ki példányukban néhány névhibát: Horváth István – helyesen: *Horvát* [24. p.]; Kuzsinszky Béla – Kuzsinszky *Bálint* [33. p.]; Bruckle – *Buckle* [39. p.]; Menyhárt Miklós – *Menyhért* M. [120. p.]; Ferenczy Zoltán – *Ferenczi* [133. p.]; Esztergár László – *Esztegar* L. [167., 378. p.]; Czehe Marian – *Czeke Marianne* [173. p.]; Herczegh Ferenc – *Herczeg* F. [312. p.]; Galworthy – *Galsworthy* [324. p.]

Mivel nem volna ildomos az iménti „de azonban” zárójeles mondattal–felsorolással leminősíteni az előbbi elismeréseket, hadd foglaljam össze és nyomatékosítsam az elmondottak lényegét: Katsányi Sándor munkája könyvtártörténet-írásunk olyan teljesítménye, amely magas mércét állított, olyat, amelyhez a jövőben szerzőknek a magukét mindenképpen igazítaniuk kell. Ezt a lécezt *A Fővárosi Könyvtárának története 1945–2001* címmel készülő munka szerzőinek – tehát Katsányi Sándornak is – nehéz lesz átugraniuk! De azért csak próbálják meg, szurkolunk nekik, és kíváncsian várjuk a folytatást.

(Katsányi Sándor: *A fővárosi könyvtárának története 1945-ig*. Szerk. Kiss Bori, képszerk. Sándor Tibor. Bp. 2004. FSZEK, 420 p.)

Gerő Gyula

Fejezetek a közgyűjtemények és a könyvkiadás történetéből

A hazai könyvkultúra XIX–XX. századi történetének – beleértve mind a könyvkiadás, mind a könyvtárak históriáját – még nem készült el forrásokon alapuló, tudományos igényű összefoglalása. A közelmúltban megjelent kötet, a *Fejezetek a közgyűjtemények és a könyvkiadás történetéből*, Voit Krisztina tanulmányainak gyűjteménye ehhez a szintézishez vezető út fontos és megkerülhetetlen állomása. csakúgy, mint korábbi munkái: *100 levél. Tevan Andor és Kner Imre levelezése 1915–1944.* (Bp. 1986); *Tevan Andor levelezéséből* (Bp. 1988); *A budapesti sajtó adattára* (Bp. 2000). A most megjelent kötetben nem kaptak helyet a szerző sajtótörténeti tanulmányai, azonban így is mintegy kvintesszenciáját nyújtja Voit Krisztina tudományos munkásságának. Vizsgálódásainak fókuszában a magyarországi művelődés – elsősorban a könyv- és lapkiadás, valamint a közgyűjtemények – intézményrendszere, pontosabban annak múltja áll. Forrásközlései, tanulmányai mintegy száz esztendő történéseit tárják fel, lényegében a XIX. század második felével kezdődő és a második világháborút követő évekkel záruló korszakkal foglalkoznak, vagyis azzal az időszakkal, amit röviden és némileg leegyszerűsítve úgy nevezhetünk, hogy polgári korszak.

A modern Magyarország kulturális intézményei működésének évtizedeit két alapvető paradigmaváltás határolja. Az első a XIX. századi a kultúra valamennyi szektorának a feudálisból polgárvá átalakulását fejezi ki, azt a konfliktusokkal is terhes folyamatot, amikor a közgyűjtemények már nem főúri alapítás révén keletkeznek; az állam és a társadalom átveszi az arisztokrácia szerepét és az intézmények alapítványi jellegű finanszírozása helyett is – az új időknek megfelelően – az állami költségvetés, valamint az egyes települések, közösségek anyagi támogatása lesz meghatározó. Megváltozott körülmények közé kerül ekkoriban a könyv- és a lapkiadás is; a politika által korábban megteremtett különféle jogi instrumentumok (privilegiumok, cenzúra, hatósági engedélyezések) béklyójából kiszabadulva az új szemléletű jogszabályok (kereskedelmi és szerzői jog) által kijelölt keretekben piaci viszonyok között szabadon működhet. A második, a XX. századi első (hiszen 1990 körül egy újabbra került sor) paradigmaváltás viszont a polgári struktúrák felszámolását, és a művelődés egészének végtelenül centralizált, totalitárius modelljét alakította ki.

Voit Krisztina kötetbe gyűjtött írásai két tematikai egységbe rendeződnek, a *Közgyűjtemény-történet* és a *Könyvkiadás-történet* elnevezésű részben kaptak helyet a különféle kérdésekkel foglalkozó tanulmányok. Az írások nemcsak szemléletükben, problémafelvetésükben kapcsolódnak egymáshoz, hanem összeköti őket a források főlényes ismeretéből adódó megannyi tudományos nóvum. Ezek

fedezetét a kiterjedt forrásanyag jelenti, Voit Krisztina felkutatta és feldolgozta mindenekelőtt az Országos Levéltár, az Új Magyar Központi Levéltár, valamint az Országos Széchényi Könyvtár és az MTA Könyvtára Kézirattárának vonatkozó iratait, de merített például a korabeli sajtóból is. A tanulmányok megállapításai, következtetései helyenként az évtizedek óta beidegződött nézetekkel szemben szinte tabudöntögetésnek tűnnek. Elsősorban az árnyalt és differenciált Szabó Ervin-képre gondolok. A szerző a korabeli források alapján meggyőződen bizonyítja, hogy Szabó Ervin előtt és vele egy időben a könyvtárügy meghatározó személyiségei – Ferenczi Zoltántól Gulyás Pálig és a művelődéspolitikus, egykori kultuszminister Wlassics Gyuláig – az angol–amerikai public library elkötelezett hívei voltak, és 1910-ben, az *Emlékirat* megírásakor Szabó Ervin „*már járt úton haladt és jószerivel nyitott kapukat döntetett*”.

Egyfajta leitmotivként bukkan fel a kötet írásaiban az a problémakör, hogy miként, milyen eszközökkel, illetve szervezeti formákkal lehet egy, ha nem is ellenséges, de gyakran közömbös közeghez eljuttatni a művelődés korszerű intézményeit és tartalmát. Végző soron ez – az egyes települések és önkormányzatok részéről megfigyelhető – közömbösség, érdektelenség és nem Szabó Ervin vagy Gulyás Pál eltérő világnézete, illetve a rendszerint megcsontosodott konzervatívként ábrázolt Múzeumok és Könyvtárak Országos Tanácsa és Főfelügyelősége okozta, hogy a XX. század elején nem beszélhetünk a népkönyvtárügy aranykoráról. Annál is inkább tarthatatlan a XX. század eleji magyar könyvtárügy manicheus szemléletű felfogása, a „jó” Szabó Ervin és a „rossz” Gulyás Pál merev szembeállítás, mert a szűken vett könyvtárelméleti, könyvtártechnikai kérdésekben Gulyás nem ritkán korszerűbb, a közművelődési könyvtárügy fő vonalával inkább egyező nézeteket vallott (például a tartalmi feltárásnál a tárgyiszavas – Gulyásnál „szótár” – katalógus előnyben részesítése a tizedes osztályozással szemben vagy az iskolai könyvtárak funkciójáról vallott felfogása).

A „rég” századforduló idején, az 1897-től új alapokra helyezett közgyűjteményi irányító és felügyeleti rendszer az 1900-as évek elejétől kialakított segélyezési és támogatási elveivel arra tett kísérletet, hogy részint a szakmai szempontokat érvényesítse, ugyanakkor pedig ösztönözze a társadalom öntevékenységét a kulturális intézményrendszer létrehozásában és fenntartásában. Az államsegély megadásának ugyanis az volt az alapfeltétele, hogy a törvényhatóságok elismerik az állami felügyeletet. A tanulmánygyűjtemény első tematikai egységében olvasható közlemények között akad, amelyik éppen ezt a kérdéskört vizsgálja tágabb összefüggéseiben (*A magyar közgyűjteményrendszer történetének vázlata a 19–20. századfordulójától 1923-ig*), és található a könyvtár-politikai gondolkodást elemző (*Tendenciák a hazai könyvtárügy történetében*), más írások viszont egy-egy konkrét intézményre vonatkozó „mélyfúrások” (*Adalékok a Váci Múzeum Egyesület történetéhez; A miskolci Herman Ottó Múzeum történetének első évtizedei; Közintézmények – közalapítványok. A Közalapítványi Ügyigazgatóság és működése*). A polgári korszakban kialakult különféle gyűjtemények pusztulásáról ad számot a kötet első egységének utolsó dolgozata (*Magán- és közgyűjteményeink sorsa a második világháború alatt és az azt követő években 1944–1950.*)

A gyűjtemény második tematikai részében a könyvkiadással kapcsolatos közlemények olvashatók. A kilenc tanulmány közül négy a Franklin Társulathoz.

három Tevan Andorhoz kötődik, egy-egy dolgozat pedig Ráth Mórról, illetve az akadémiai könyv- és folyóiratkiadásról ad számot. A legerjedelmesebb a hallátlanul izgalmas *Gyulai Pál és a Franklin Társulat 1874–1909* című. A XIX. század végének nagyhatalmú kritikusa és tudományszervezője különféle tisztségeit, társadalmi kapcsolatrendszerét – egyetemi tanár volt, akadémikus, a Kisfaludy Társaság elnöke, a Főrendiház örökös tagja, a *Budapesti Szemle* szerkesztője sok egyéb teendője mellett – mind-mind felhasználta a kiadóban végzett, egyáltalán nem formális jellegű tevékenységében. Gyulai, a „kis, mérges öregúr” persze részben még a megelőző kor embere volt: a Franklin egyik sorozata, az *Olcsó Könyvtár* szerkesztőjeként a kiadvány pénzügyeiben mai szemmel nézve meglehetősen patriarchális gyakorlatot követett. Az 1873-ban alakult Franklin Társulat kiadáspolitikája meghatározásában évtizedeken át döntő szerepe volt, azonban az idő a kiadóban is túllépett rajta: 1898-ban ugyan ő lesz a társaság elnöke, de az addigra már minden irányból támadott Gyulai szerepe teljesen formálissá válik, a Franklin számára egyfajta örökkévalóságot jelképez, ugyanakkor „véleményét már semmibe sem veszi”.

Voit Krisztina Franklin Társulathoz kötődő további kutatásait is dokumentálja a kötet. A nyomda vezetőjét, a kiváló tipográfust, az ún. „Franklin-stílus”-t kialakító Hirsch Lipótot mutatja be az egyik publikáció; Molnár Ferenc és Radnóti Miklós Franklinhoz fűződő kapcsolatát tárja fel egy-egy tanulmány. Míg a Társulat a kor egyik legnagyobb könyves vállalata, addig Tevan Andor jelentősége nem az általa kiadott művek mennyiségében, hanem minőségében rejlik. A békéscsabai tipográfus a XX. századi magyar könyvművészet meghatározó személyisége volt, ugyanakkor a modern irodalomhoz, a *Nyugat* nagy nemzedékéhez szorosan kötődő irodalmi kiadóként is méltán emlékezik rá az irodalom- és könyvtörténet. A gyakran feszültségekkel teli Tevan–Kner kapcsolat, a viták egyik oka éppen eltérő irodalmi felfogásukban keresendő: Voit Krisztina a két kiemelkedő tipográfus viszonyát levezetésük alapján árnyaltan tárgyalja.

A kötetben közölt 15 tanulmány – ahogyan szó volt róla – nem mutatja be teljeskörűen Voit Krisztina kutatásait. Jó lenne, ha a most kimaradt sajtótörténeti publikációkat, illetve a Franklin Társulattal foglalkozó egyéb közleményeket is összegyűjtve lehetne olvasni.

(Voit Krisztina: Fejezetek a közgyűjtemények és a könyvkiadás történetéből. Tanulmányok. Bp. [é.n.] Argumentum. 225 p.)

Pogány György

A várpalotai Krúdy Gyula Városi Könyvtár emlékkönyve

A múlt év végén megajándékozta a várpalotai lakosokat, a könyvtáros szakmát és saját magát a várpalotai könyvtár egy hasznos és szép emlékkönyvvel. A kiadvány a 2004. évi 50. születésnap alkalmával rendezett kiállítás anyagából nőtt ki, azzal a szándékkal, hogy az összegyűlt gazdag anyagot egyéb írásos dokumentumokkal, tanulmányokkal kiegészítve nyomtatott formában megőrizze és közreadja. Munkált bennük a Gerő Gyula által éltetett szakmai lelkiismeret, amely szerint a könyvtárak viselt dolgait, saját történetét csak a könyvtárosok kutathatják fel és írhatják meg. Mégsem csak a könyvtárosok érdeklődésére tarthat számat ez a könyv, hanem valamennyi palotai lakoséra is, hiszen a könyvtár története része a város történetének. Együtt született a várossal, és végigjárta azt a nehéz utat, amelynek során a névtelen városi kölcsönző könyvtárból jelentős intézménnyé, a város dolgozószobájává, Krúdy Gyula nevét viselő és hagyományait ápoló, jelentős szellemi központtá vált.

Akik Várpalotát hallják említeni, azok többnyire egy rossz levegőjű ipari városra gondolnak, jobb esetben a Thuri várra. A kultúrában jártasabbaknak Vásárhelyi András, Petőfi Sándor, Krúdy Gyula, vagy éppen Könczöl Imre jut az eszébe. A helybelieknek az olvasás és az ismeretszerzés forrása, a szellemi élet közösségi tere a könyvtár. Egy könyvtárat – szerintem – színvonalas szolgáltatásai és karizmatikus könyvtárosai tesznek vonzóvá. Várpalotán e kettő mindig követte, erősítette egymást. Könczöl Imre számára sem volt könnyű feladat a hatvanas-hetvenes években három településből erőszakosan összevont ipari városban az irodalmat, az olvasást, a könyvtárat népszerűsíteni. Tisztelettel töltött el, ahogy ezt Könczöl Imre csinálta: az intézmény nyitottságával, az állomány összetételével, a könyvtári (irodalmi) estek és majálisok szervezésével. Kutatásai és előadásai felkeltették az érdeklődést a helyi hagyományok iránt, és segítettek kialakítani az itt lakók összetartozás-tudatát. Őt Neményi László követte, aki íróként és költőként érzékeny lélekkel folytatta az érdeklődő emberek, a városi értelmiség összefogását pl. a Gondolkodó Klubban. Az ő idejében és erőfeszítései nyomán költözhetett 1985-ben megfelelő helyre a könyvtár, ahol szolgáltatásai jelentősen kiszélesedhettek. A könyvtár Krúdy Gyula nevét viseli. Köncz Józsefné igazgatása alatt szinte egy időben sikerült új formákkal és módszerekkel népszerűsíteni a Krúdy hagyományokat („kiskönyvek”, Krúdy-vacsorák, irodalmi kirándulások Krúdy nyomában stb.), és a szakmai munkát segítő számítógépes infrastruktúrát megteremteni. A vezetők mellett mindig szorgalmas, kitartó munkatársak álltak, akik nem restelltek elvégezni az „aprómunkát” sem, miközben szellemi partnerek is voltak. Sokukat ott találjuk az emlékkönyv szerzői közt. Remélhetőleg és bizonyosan lesz ereje Szajp Istvánné igazgatónak és a mai gárdának, hogy naponta

megküzdjön a működés feltételeiért, a korszerű szolgáltatások megteremtéséért és a helyi hagyományok ápolásáért.

Ennek egyik bizonyága a most megjelent kiadvány, amely nem évkönyv, nem hagyományos felépítésű történet, hanem emlékkönyv. Ez szubjektívebb műfaj, tehát megengedi, hogy a legkülönbözőbb típusú (és néha színvonalú) írások kerüljenek egymás mellé. A kötet számára készült el a könyvtár rövid története (Szajp Istváné, Volekné Temesi Zsuzsanna, György Judit, Varga Zsoltné és Máthéné Fatér Éva munkájaként). Bemutatják a könyvtár szolgáltatásait és az olvasók reflexióit. Válogattak régi publikációkból (Könczöl Imre, Neményi László, Pacsuné Fodor Sára), alkalmakhoz, eseményekhez kötődő megszólalásokból, visszaemlékezésekből (Köncz Józsefné, Laznik Gabriella, Huszár Pál, Varga Károlyné, Balogh Ferencné). Kiemelt helyet kaptak a hagyományokkal kapcsolatos írások (Szij Rezső, Ármás János, Madaras Annamária, Praznovszky Mihály). A szerkesztők megszívtették Illyés Gyula figyelmeztetését, amely szerint „a múltat is teremteni kell”. Az írások válogatásával, az anyag logikus elrendezésével igyekeztek ezt a célt elérni. A tartalomjegyzék világosan és átláthatóan tükrözi a szerkesztői szándékot; a főbb fejezetcímek: *A Krúdy Gyula Városi Könyvtár története dióhéjban; Tanulmányok; visszaemlékezések a könyvtár múltjáról; Különgyűjtemények; szolgáltatások; Utak az irodalom népszerűsítéséhez; A Krúdy-hagyományok ápolása; Olvasói visszaemlékezések; Könyvtárpártoló Alapítvány. A Függelékek* is sok hasznos információt tartalmaznak: 50 évre visszamenőleg a vezetők és a munkatársak névsorát, a rendezvények, kiállítások és kiadványok jegyzékét, a könyvtárról megjelent írások bibliográfiáját. A gazdag fotóanyagot helyismereti dokumentumokból válogatták a szerkesztők. A borítót helyi grafikus, Mészáros Imre készítette.

A jól olvasható, kellemes hangulatú könyv országos léptékben is figyelemre méltó, és egy későbbiekben megírandó tudományos könyvtártörténet szilárd alapja is. Befejezésül hadd idézzem fel a könyvbemutató megható perceit, amikor Borbás Katalin gyermekolvasó beszélt arról, miért szereti a könyveket és a könyvtárat. Szabó János a Könyvtárpártoló Alapítványról szólt személyes hangon, elkötelezetten; Praznovszky Mihály (a megyei könyvtár igazgatója) pedig vallott a Krúdy Gyula könyvtár és névadója iránti elfogultságáról. Mindhárom megnyilatkozás olvasható az emlékkönyvben. Hasonló elfogultsággal, de azért tárgyilagos-ságra törekedve ajánlom az emlékkönyvet a könyvtáros kollégák figyelmébe!

(A Krúdy Gyula Városi Könyvtár 50 éve. Emlékkönyv. 1954–2004. Szerk. Szajp Istvánné, Volekné Temesi Zsuzsanna. Várpalota, KGYVK, 2005. 280 p.)

Balogh Ferencné

EMLÉKKÖNYV
1954-2004

**A KRÚDY GYULA
VÁROSI KÖNYVTÁR
50 ÉVE**

3K
3K
3K
3K
3K
3K
3K